

Нікіфорчук С. С.

РОЗМЕЖУВАННЯ ТИПІВ БІОГРАФІЧНИХ ТЕКСТІВ АНГЛОМОВНОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ

Стаття присвячена проблемі розмежування типів біографічних текстів англomовної лінгвокультурної традиції, а також вивченню різних підходів до визначення поняття дискурсу та його типів, що уможливило виокремлення біографічного дискурсу в сучасній лінгвістиці.

Ключові слова: дискурс, біографічний дискурс, лінгвокультурна традиція.

Нікіфорчук С. С. Разграничение типов биографических текстов англоязычной лингвокультурной традиции. – Статья. *Статья посвящена проблеме разграничения типов биографических текстов англоязычной лингвокультурной традиции, исследованию различных подходов к определению понятия дискурса и его типов, что в целом позволило говорить о существовании биографического дискурса в современной лингвистике.*

Ключевые слова: дискурс, биографический дискурс, лингвокультурная традиция.

Nikiforchuk S. S. Differentiation of the types of biographical texts of English-speaking linguistic cultural tradition. – Article. *The article focuses on the problem of differentiation the types of biographical texts of English-speaking linguistic cultural tradition, and on the research of various approaches to discourse studies and pointing out the types of discourse, which presupposes the pointing out of biographical discourse in contemporary linguistics.*

Key words: discourse, biographical discourse, linguistic culture.

У 1683 р. Джон Драйден впровадив слово «біографія» в англійську мову й проголосив, що це «історія життя окремої людини» (переклад наш – Н. С.) [12]. Американський дослідник Валдо Данн [12] зазначає, що з появою цього типу тексту основною метою було створити меморіал видатної особистості, закарбувати її в історії. Згодом меморіал перетворився на розповідь, зазвичай хвалебну, яка була спрямована на показ значних подій у житті видатної особистості. Концепція біографії як опису особистості з точки зору її характеру та інтелектуального розвитку з'явилася лише в ХІХ столітті. Валдо Данн визначає біографію як тип літературної історії й наголошує на тому, що «ідеальна біографія» – це розповідь про життя особистості від народження до смерті, яка включає в себе опис досягнень, життєвих фактів, характеру й інтелектуального розвитку індивіда. Англійський дослідник Алан Браймен [9] вважає, що, вивчаючи біографію, дуже важливо виділяти такі аспекти, як події, норми й оцінки в ретроспекції особистості, біографія якої вивчається; детальний опис соціального оточення, поведінки, розуміння подій у контексті розвитку індивіда.

Мета статті полягає в розмежуванні типів біографічних текстів англomовної лінгвокультурної традиції в сучасній лінгвістиці.

Завдання статті:

- проаналізувати сучасні підходи до визначення поняття дискурсу;
- описати типи біографічних текстів англomовної лінгвокультурної традиції.

Американський науковець Пол Кендал [10] визначає біографію як форму літератури, зазвичай документальну, у якій основним суб'єктом є власне життєвий шлях індивіда. Це одна з найстаріших форм літератури, автори якої намагають-

ся відновити життя людини, використовуючи всі можливі засоби й матеріали (письмові, усні свідчення; історичні факти; спогади).

У нашому дослідженні аналізується біографічна енциклопедична стаття як текст біографічного дискурсу. У сучасній лінгвістиці не існує чіткого визначення терміну «дискурс», але в більшості досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8] під словом «дискурс» розуміється цілісний мовленнєвий твір у різноманітності його когнітивно-комунікативних функцій. Ніна Арутюнова визначає дискурс як «зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними (прагматичними, соціокультурними, психологічними тощо) факторами; текст у життєвому аспекті; мова, яка розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, який бере участь у взаємодії людей і механізмів їх свідомості (когнітивних процесах). Дискурс – це мовлення «занурене в життя» [1].

Володимир Карасик виділяє соціолінгвістичні та прагмалінгвістичні типи дискурсу. До соціолінгвістичних типів належать персональний (особистісно-орієнтований) та інституціональний (статусно-орієнтований) дискурси. Персональний дискурс представлений двома основними типами: побутовим та буттєвим. У персональному дискурсі особа мовця в комунікативній ситуації розглядається як особистість із багатим внутрішнім світом, адже в побутовому дискурсі актуальною вважається оцінно-модальна, емоційна кваліфікація подій, натомість буттєвий дискурс призначений для художнього та філософського пізнання світу. Інституціональний дискурс – це дискурс, який визначається типами створених у суспільстві соціальних інститутів, характеризується такими лінгвістично релевантними ознаками, як мета комунікації, комуніка-

тивна функція учасників комунікації та фіксовані типові обставини комунікації. Дослідник визначає такі типи інституціонального дискурсу: політичний, діловий, масово-інформаційний, рекламний, науковий, педагогічний, релігійний, спортивний і медичний. До прагмалінгвістичних типів дискурсу науковець відносить гумористичний та ритуальний дискурси [3]. Проте таку класифікацію дискурсів можна змінити або розширити, тому що суспільні інститути не можуть розглядатися як однорідні явища, адже вони змінюються історично й можуть або зливатися один з одним, або формувати нові різновиди. Ми вважаємо, що біографічний дискурс належить до інституціонального типу дискурсу.

Дослідник Пол Кендал [10] розробив класифікацію біографічних текстів англomовної культурної традиції. Він вважає, що всю біографічну літературу можна розділити на два фундаментальні типи: біографія й автобіографія. Вони у свою чергу поділяються на велику кількість підтипів. У нашому дослідженні дотримуємося цієї класифікації біографічних і автобіографічних типів текстів як найбільш розширеної з усіх представлених у літературознавстві й лінгвістиці. Розглянемо більш детально кожен тип біографічних текстів.

Біографія як тип тексту поділяється на першоджерело, дослідження та окремих клас спеціальних біографій.

Першоджерело (firsthand knowledge) передбачає особисте знайомство автора із суб'єктом біографії. Цей тип біографічного тексту можна знайти в будь-якій культурі, починаючи з найдавнішої літератури й до сьогодення. Першими маніфестаціями першоджерела були біографічні тексти релігійних постатей (фрагменти біографії Будди, уривки з Євангелія). Іноді першоджерело називають «джерельною біографією» («source biography»), тому що ці тексти представляють оригінальні матеріали, свідчення сучасників, папери та листи суб'єкта біографії, які у свою чергу стали безцінними для біографів та істориків. Найяскравішими прикладами першоджерела в англomовній лінгвокультурі вважаються біографія Томаса Мора (Віллам Ропер, 1626 р.), біографія Вальтера Скотта (Джон Локхарт, 1837–1838 рр.), «Життя і праця Зігмунда Фрейда» (Ернест Джонс, 1953–1957 рр.) і «Життя Семюела Джонсона» (Джеймс Босвелл, 1791 р.).

Дослідження поділяються на довідкові колекції, іронічну (або карикатурну) біографію, змістовну, критичну, «стандартну», суб'єктивно-інтерпретовану, псевдобіографію, а також блетризовану біографію.

Довідкові колекції (reference collections) почали з'являтися наприкінці XVIII ст. і являють собою багатотомні біографічні словники («Словник національної біографії» в Британії та «Словник

американської біографії» в США), у яких міститься екстенсивна інформація про відомих особистостей. Такі біографічні довідники можуть також бути класифіковані за тематикою. На сьогоднішній день дуже популярним є видання довідкових біографічних колекцій видатних учених, художників, акторів, музикантів тощо.

Іронічна (карикатурна) біографія (character sketches) з'явилася в Китаї в II ст. до н. е., але вже два століття потому це вже була розвинена форма літератури в Римській Імперії. «Ши-цзи» («Історичні записи») китайського письменника Сима Цяня (139–86 р. до н. е.) являють собою сповнені життя біографічні нариси, дуже короткі й анекдотичні, з якими діалогами, згруповані за професійною належністю героїв на кшталт «лихих генералів», «легковажних генералів», «найманних вбивць». Послідовник Сима Цяня Бань Гу створив жанр «династичних історій», спираючись на карикатурні біографії «Ши-цзи». До кінця I ст. н. е. в Середземноморському світі з'являються «Життя шляхетних Греків і Римлян» Плутарха й «Життя Цезарів» Светонія (секретаря імператора Адріана). У цих роботах майстерно створюється сплетіння карикатурного нарису з хронологічним викладанням фактів. Найвідомішими прикладами цього типу біографії вважаються такі: в епоху Ренесансу – «Життя найвідоміших італійських художників, скульпторів і архітекторів» (Джорджіо Вазарі), у XVII ст. – «Історія видатних осіб Англії» (Томас Фуллер), у XVIII ст. – «Життя англійських поетів» (Самуел Джонсон) та в XX ст. – «Поранені душі» (Гамаліел Бредфорд, 1923 р.) і «Видатні вікторіанці» (Літтон Стрейчі, 1918 р.).

Змістовна біографія (informative biography) є найбільш об'єктивною й інколи називається «кумулятивною» біографією. Автор такої роботи, уникаючи всіх форм інтерпретації, крім селекції, намагається описати життя, презентуючи папери, документи, факти, свідчення, які відносяться до суб'єкта біографії, де зазвичай все це викладається в хронологічному порядку. Така робота може стати основним джерелом для біографів-послідовників. Прикладами змістовної біографії можна назвати такі твори: «Життя Джона Мільтона» (Девід Мессон, 1859–1894 рр.), «Авраам Лінкольн: історія» (Джон Хей, Джон Ніколай, 1890 р.), «Збірник біографії» (Едвард Нелс, Дейвід Лоренс, 1957–1959 рр.) і «Життя Томаса Карлайла» (Девід Вілсон, 1923–1929 рр.).

Критична біографія (critical biography) пропонує автентичну презентацію життєвого шляху. Цей тип біографічного тексту передбачає ретельне дослідження джерела й підтвердження фактів; додатки, бібліографії, висновки, належним чином прикріплені до всіх матеріалів. Критична біографія викладається в точному хронологічному порядку й під час її укладання не дозволяється жодна

маніпуляція або обробка матеріалів із використанням белетристичних прийомів. Критична біографія має на меті оцінювання праці так само, як і розкриття життя об'єкта біографії, переплітаючи важливість життя й праці, або присвячуючи окремі розділи працям об'єкта біографії. Але цей тип тексту має свої недоліки: критицизм грубо втручається в цілісність життя, праці зазнають сумнівної інтерпретації, особливо у випадках біографій літературних діячів. Найяскравішими прикладами критичної біографії можна назвати «Джеймс Джойс» (Ричард Еллман, 1959 р.), «Чарльз Діккенс» (Едгар Джонсон, 1952 р.), «Вілсон» (Артур С. Лінк, 1947–1965 рр., 5 томів).

«Стандартна» біографія («standard» biography) вважається центральною категорією біографії, у якій збалансоване об'єктивне й суб'єктивне бачення персоналії. Цей тип біографічного тексту репрезентує основний напрям біографічної літератури, який розвивався від античності до сьогодення, враховуючи межі психологічної обізнаності та специфіки історичної епохи, а також доступність, перспективність і корисність матеріалів. Автори таких біографій прагнуть перетворити «сухий» факт біографії на правдиву історію пережитих подій, використовуючи при цьому літературні методи, які не спотворюють і не фальсифікують біографію. Найбільш відомими текстами цього типу в англійській культурі вважаються «Катерина Арагонська» (Гарретт Меттінглі), «Скотт Фітцджеральд» (Ендрю Торнбулл), а також «Генрі Джеймс» (Леон Едел).

Суб'єктивно-інтерпретована біографія (interpretative biography) суб'єктивна й не має жодних стандартів написання. Найкраще цей тип біографічного тексту представлений такими ранніми роботами автора Кетрін Дрінкер Боуен, як «Життя Чайковського», «Милий серцю друг», «Янки з Олімпу, Олівер Венделл Холмс і його родина» (переклад – *Н. С.*). Вона перетворювала біографічні джерела на живі оповіді, а яскраві драматичні події з її книжок завжди мають документальні підстави. Наприклад, коли діалог персонажів створюється на основі листів або щоденників. Автор не вигадувала події життя персоналії, але дуже вільно маніпулювала ними, інтерпретувала їх відповідно до своєї інтуїції, свого розуміння подій, маючи на меті розкрити життя персоналії так яскраво, наскільки це можливо. Основною ознакою суб'єктивно-інтерпретованої біографії є вільна інтерпретація біографічних джерел. Роботи «Оскар Уайльд» (Френк Харріс, 1916 р.) і «Том Пейн, друг людства» (Хескет Пірсон, 1937 р.) найкраще демонструють приклад суб'єктивно-інтерпретованої біографії.

Белетризована біографія (fictionalized biography). На відміну від попереднього типу біографічного тексту, цей тип повністю спирається на другорядні джерела та поверхневі дослідження: по-

дії вільно створюються, сюжет та діалоги є вигаданими. Автори цього типу тексту створили гібридну форму поєднання привабливості роману з невиразною претензією на автентичність. Представником цієї форми біографії можна вважати письменника Ірвінга Стоуна, який створив белетризовані біографії Вінсента Ван Гога («Пристрасть до життя») і Мікеланджело («Агонія і Екстаз»).

Псевдобіографія (fiction presented as biography) представляє абсолютно вигадані біографічні події. Це роман, написаний як біографія або автобіографія, тому інколи цей тип біографічного тексту називають «novels-as-biography» (романи як біографія). Серед найбільш популярних прикладів псевдобіографії у формі автобіографії можна виділити книги про римського імператора Клавдія Роберта Грейвса, «Король має померти» про легендарного героя Тезея авторки Мері Ренолт, а також «Мемуари Адріана» Маргеріт Юрсенар. Форму автобіографічного щоденника дуже вдало використали Джордж і Уідон Гроссміт, щоб розповісти про випробування й страждання вигаданого героя Чарльза Путера в книзі «Щоденник незначної особи» (1892 р.). У формі біографії цей тип тексту представлений такими книгами, як «Граф Велізарій» (у 5 томах) Роберта Грейвза та «Золотий воїн» Хоупа Манца.

Окремою категорією дослідник Пол Кендал [10] виділяє **спеціальні форми біографії («special-purpose» biography)**, які включають пам'ятні біографії (часто написані вдовами, що у вікторіанські часи приховували суб'єкт біографії за монотонними хвалебними промовами); біографії для політичних кампаній (які мають на меті сприяти просуванню політичного кандидата); газетні плитки про зірок (створені для прославлення видатної особистості); скандальні викриття (пропаганда) та життя святих (агіографія).

Автобіографія поділяється на неформальну автобіографію (листи, щоденники, журнали; мемуари, спогади); формальну автобіографію й спеціальні форми автобіографії.

Автобіографія, так само як і біографія, проявляється в широкому спектрі форм, починаючи з особистих записів, які не були призначені для публікації. Незважаючи на форму або час написання, автобіографія допомогла визначити свідомість персоналії та політичні амбіції. Ця форма біографічних текстів є ключовою не тільки в тому, як індивід виражає своє «Я», а й у тому, як соціум, історичний період і культура впливають на це. Автобіографія поділяється на неформальну автобіографію (листи, щоденники, журнали; мемуари, спогади); формальну автобіографію й спеціальні форми автобіографії.

Неформальна автобіографія (informal autobiography) поділяється на такі типи автобіографічних текстів:

– **листи, щоденники, журнали (letters, diaries and journals)** репрезентують самоусвідомлені одкровення. Зібрання листів, особливо ретельно відредагованих сучасними виданнями, можуть надати корисний життєвий досвід. Наприклад, «Пасторські листи», які охоплюють історичний період 1422–1509 рр., складають безцінну хроніку життя, яке вела жорстка та сильна англійська родина серед східного англійського дрібнопомісного дворянства під час Війни Роз. Незамінним історичним джерелом і цікавим матеріалом став «Щоденник» Семюеля Піпса, який він вів у 1660–1669 рр. Поряд із такими історичними подіями, як Велика лондонська чума (1665 р.), Велика лондонська пожежа (1666 р.), Друга Англо-Голландська війна (1665–1667 рр.), Семюел Піпс сумлінно відтворив і власний побут. Найцікавішим прикладом журналу, як форми автобіографії, можна назвати «Журнал. Записи про літературне життя» братів Гонкур, де вони описали конфіденційне літературне життя середини XIX століття в Парижі;

– **мемуари, спогади (memoirs and reminiscences)** це такі форми автобіографії, у яких на передній план виносяться спогади. Автор замість того, щоб докладно викласти своє життя, акцентує на власному досвіді, людях і подіях, які він вважає найбільш істотними. Прикладами цієї форми автобіографії можна назвати мемуари Джакомо Казанови, мемуари Гектора Берліоза, видатного композитора, який зобразив музичне життя в Європі першої половини XIX століття.

Формальна автобіографія (formal autobiography) є описом життя, відновленого через спо-

гади з усіма властивими їм помилками, пропусками й спотвореннями. Людська пам'ять пластична, тому автобіографія, яка була написана в юності, може сильно відрізнятись від автобіографії, написаної в зрілому віці, у період, коли людина переосмислює багато речей, спираючись на свій життєвий досвід, і ті події, які вважалися значущими в юному віці, можуть бути навіть не згадані в автобіографії. Прикладом формальної автобіографії англійської культурної традиції вважається «Частина життя» Грема Гріна.

До **спеціальних форм автобіографії (special forms of autobiography)** відносяться такі:

– **тематичні (thematic)**: «Моя боротьба» Адольфа Гітлера (1924 р.), «Рідний син» Річарда Райта (1940 р.);

– **релігійні (religious)**: «Сповіді» Святого Августина, «Sartor Resartus» Томаса Карлейля;

– **інтелектуальні (intellectual)**: «Автобіографія» Джона Мілла, «Батько і син» Едмунда Госсе;

– **белетризовані (fictionalized)**: «Портрет художника в юності» Джеймса Джойса, романи Томаса Вулфа «Подивись на дім свій, ангел» і «Про час і про річку».

Окремим типом біографії можна виділити **мультимедійну біографію**, до якої належать біографічні фільми, кінохроніки та фотографії, документальні драми («docudrama»), інтерв'ю, ток-шоу [11].

Спираючись на парадигму біографічних типів тексту, можемо стверджувати про існування біографічного дискурсу в лінгвістиці й вважаємо релевантним розглядати біографічну енциклопедичну статтю як тип тексту біографічного дискурсу.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Яреца. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 136–137.
2. Дейк ван Т.А. Язык, познание, коммуникация / Т.А. ван Дейк. – Б. : БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. – 308 с.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
4. Кибрик А.А. Анализ дискурса в когнитивной перспективе : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / А.А. Кибрик ; Российская академия наук ; Институт языкознания. – М., 2003. – 90 с.
5. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В.В. Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с.
6. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : Гнозис, 2003. – 252 с.
7. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации / Г.Г. Почепцов. – М. : Ваклер ; К. : Рефл-бук, 2001. – 656 с.
8. Седов К.Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетентности / К.Ф. Седов. – М. : Лабиринт, 2004. – 320 с.
9. Bryman A. Quantity and Quality in Social Research / A. Bryman. – London : Unwin Hyman, 1988. – 298 p.
10. Kendall P.M. The Art of Biography / P.M. Kendall. – New York : W.W. Norton & Co., 1965. – 218 p.
11. The Columbia Encyclopedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.education.yahoo.com>.
12. Waldo H.D. English biography / H.D. Waldo. – New York : J.M. Dent & Sons Limited, 1916. – 353 p.